

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

لے کے ناں میں سوچئے رب دا کراں کلام بیاں
مہر محبت کرنے والا اُچا اُسدا ناں

حق اللہو

گندھارا ہندکو اکیڈمی پشاور

حق اللّهُو

(هنگوناول)

حسام حر

جملہ حقوق بحق گندھارا ہندکو اکیڈمی محفوظ اُن

حق اللہو	نام کتاب
حسام حُر	مصنف
ہندکو ناول	موضوع
ثاقب حسین	سروق
1996ء	سال اشاعت اول
2019ء	سال اشاعت دوئم
محمد ضیاء الدین، چیف ایگزیکٹو کمیٹی، جی ایچ اے	اہتمام اشاعت
F.325/19	جی ایچ اے اشاعت حوالہ
500 روپے	قیمت
جی ایچ اے لیزر پرنٹنگ پشاور	پرنٹنگ
گندھارا ہندکو اکیڈمی پشاور	مطبع
978-969-687-323-5	ISBN No.
گندھارا ہندکو اکیڈمی، 2 چنار روڈ، آبدھرہ، یونیورسٹی ٹاؤن پشاور	ملٹریس دا پتہ

گندھارا ہندکو اکیڈمی پشاور

2- چنار روڈ، آبدھرہ، یونیورسٹی ٹاؤن، پشاور

091-9216223, 9216224

www.gandharahindko.com

حق اللہودی سداء

محمد ضیاء الدین
جنرل سیکریٹری،
گندھارا ہندکو بورڈ پشاور

”حق اللہو“..... محاکاتی تے مجرد اسلوب دا ناول

زیر نظر کتاب ”حق اللہو“ ناول دی صورت ایچ لکھی گئی تے جیہڑی ہندکو زبان دے ابتدائی ناولاں ایچ شامل اے، ایہہ سہرا پروفیسر حسام خردے سر تے سجا ہویا وے۔ ناول دی عمومی تعریف تا اے ای ہوسکدی اے کہ ناول ادب دی ہور اصناف دے مقابل ہک طویل نثری بیانیہ ہوندا وے۔ تے اس دا تابانا (Plot) تے کہا نثری ہر لکھاری اپنے انداز وچ لکھ دا وے۔ لیکن اس صنف دی ہک بنیادی ہیئت بھی اے جس سی ہک ناول نگار لکھاری نوں کما حقہ آگاہی ہونی چاہی اے۔ جس طراں ادب دی دوسری اصناف دا ہک خاکہ تے ڈھانچے تے ساخت ہوندی اے ناول دا بھی ہک چوکھٹا تے فریم ہوندا وے۔ اے ناول پڑھدیاں منوں احساس ہویا وے کہ اگرچہ ناول مغربی ادب دی ہک صنف اے تے اس دا صحیح عروج وسطی صدی دی ”تحریک احیائے علوم“ دے دوران اطالیہ دے ادب وچ ہویا تے پھر اے صنف قائم دنیا ایچ پھیل گئی، مغرب وچ تا اے اُجکل حدی زیادہ مصروف تے زیادہ پڑھی جانئیں والی صنف اے۔ تے اس دی تکنیک پیچیدہ سی پیچیدہ تر تے نوں نوں تجرباتی مراحل سی گزر رئی اے۔ منوں اس گہل دا اندازہ ہویا وے کہ حسام خرد صاحب ناول دی تکنیک سی بخوبی آگاہ وں تے اُناں نے اس دی ہیئت تے ساخت دے اندر رے کے آپڑے بیانے نوں آپڑے انداز وچ پیش کیتا وے جو کہ ہک ہنر کار ادیب ای کر سکدا وے۔ عام طور تے ناول دے دو تین طریق بیان اُن۔

(1) First Person narrative.

(ب) Second Person narrative.

(ج) Third Person narrative.

(د) محاکاتی تے مجرد Abstract narrative

First Person narrative وچ تا لکھاری خود آپے ای واقعات تے کہانزی سُنوا داوے۔
Second Person narrative وچ لکھاری آپڑے آپ نوں پرے رکھ کے کہانزی دے ہک
بنیادی کردار دی زبانی قصہ سُنوا داوے۔

Third Person narrative دی ناول دا ہک خفیف تے غیر جانبدار تماشائی کردار کسی کہار یا
خاندان یا شہر دے واقعات بیان کرداوے تے کہانزی نوں اختتام تک پہنچا دینداوے تے مختلف کرداراں
دے اندرونی تے بیرونی کرب و مسرت، محبت تے نفرت، سازش تے ہمدردی یعنی کرداراں دیاں ساریاں
پر تاں کھول داوے تے کہانزی دا تسلسل بھی قائم رکھداوے، اے زرا مشکل تے پیچیدہ بیانیہ ہونداوے جیہڑا
اُنیسویں تے بیسویں تے نہ آغاز تک عام طور تے تمام ناول نویس ورت دے رئے وُن۔ ہک جدید بیانیہ
جنہوں نے ”محاکاتی تے مجرد“ بیانیہ مندرجہ بالا طور وچ کہیاوے۔ اس وچ مذکورہ بالاتوں بیانیہ تے تکنیک
سی ہٹ کے ہک ایسا بیانیہ تشکیل دتا جانداوے جس وچ منظر خود بولدے وُن، تے ہر کردار آپڑی گفتگو یعنی
مکالمے تے توسط نال آپ نوں بھی تے کہانزی نوں بھی بیان کردا چلا جانداوے۔

ناول ”حق اللہو“ وچ جتھوں تک میرا خیال اے پروفیسر حسام حُر نے اس جدید محاکاتی تے مجرد
(Abstract narrative) بیانیہ نوں نہایت پُر کاری تے ہنرمندی نال استعمال کیتاوے تے بہت
حد تک کامیاب بھی رئے وُن۔

ناول ”حق اللہو“ پشور دے ثقافتی منظر نامے سی شروع ہونداوے تے بتدریج ثقافتی پس منظر وچ کرداراں
دی نفسیات تے پشور دے ماضی قریب دے رسم و رواج، تہوار تے مذہبی رسومات دے حوالے نال اُس وقت
دے ماحول دا نقشہ ہک واضح تصویری صورت وچ پیش کردینداوے۔ تے ہک باب دے خاتمے تے قاری

نوں پتہ چلداوے کہ ناول نویس کیہہ کہہنزاں چاہندا ایاتے کیسی تصویر بنائی وس۔ منے محسوس کیتا وے شاید اس وجہ نال بھی کہ اس منظر نامے دی میں بھی جم پل آں اس واسطے منوں ساری گہل سمجھ آگئی اے۔ لیکن لکھاری دا کمال ایہہ وے کہ اوہ قاری نوں آپڑے نال چمٹائے رکھے۔ اے وصف منے حسام خردی اس لکھت وچ موجود پایا وے کہ اُناں نے قاری نوں کہاڑی نال جوڑا رکھا وے۔

بیانیہ سلیس بھی اے، تے رواں بھی تے کہاڑی بھر پور تے پلاٹ گندھا ہو یا وے تے میں سمجھنا واں کہ اُناں دی اس صنف وچ بڑی وڈی کامیابی اے۔ تے میں اُناں دے اس ناول دے لکھنے تے خراج تحسین بھی پیش کرنا واں منوں اُمیدا اے کہ دوسرے قارئین بھی اس دے بارے کج میری طرح دی رائے ای رکھ سُن۔ عزیز برآں لکھاری ثقافتی پیرائے وچ کرداراں دی نفسیات نوں ظاہر کر دے ہوئے کہاڑی ودھاندا ودھاندا، پشوری سیاسی تے سماجی تاریخ بھی بیان کردا جاندا وے اوہ بھی اس انداز وچ کہ لکھاری عیماں طور تے آپ آپڑی کہاڑی وچ شامل نی ہوندا بس واقعات خود ای کہاڑی سُنارے ہوندے وُن یا کردار خود ای اپنے بولاں نال کہاڑی نوں اگے لیجاندا رہندے وُن۔

پروفیسر حسام خُر صاحب اگرچہ عمر وچ میرے سی چھوٹے وُن لیکن ہک ای علاقے دی جم پل ہوئیں دے کارن میں اُناں دی حیاتی سی کافی حد تک آشنائی رکھنا واں۔ خُر صاحب ہک نہایت ای مخلص تے انسان دوست بندے وُن۔ اگرچہ کالج لیول تے اوہ اُردو ادب دے پروفیسر اُن تے اُردو زبان دے ہک معتبر شاعر تے ادیب اُن تے انجمن ترقی پسند مصنفین پاکستان دی صوبہ خیبر پختونخوا شاخ دے جنرل سیکرٹری داعہدہ بھی اُناں کول اے۔ لیکن آپڑی ماں بولی ہندکو زبان نال اُناں دا عشق ایمانداری، اخلاص تے محبت نال ہندکو زبان، ثقافت، تاریخ تے ہندکو ادب دی ترویج و اشاعت و سے انتھک محنت کیتی۔ منوں ایہہ گہل کہہنزیں اچ کوئی تر د نہ ہوسی۔ اگر میں کہو اں کہ اُناں دا کم اس ضمن وچ اپنی گواہی آپ اے کیوں کہ اُناں نے اپنی تمام کاوشاں نوں اپنے پلے سی خرچ کر کے زیور طباعت سی آراستہ کیتا وے تے اوہ تمام ریکارڈ موجود بھی اے تے آسانی نال دستیاب بھی اے۔

اُناں نے ہندکو زبان دی شاعری نوں حرنی سی اُٹھا کے غزل تے نظم داروپ دتا۔ ہندکو خا کہ نگاری وچ بھی اُناں نے پہل کییتی۔ لہذا افسانہ بھی لکھا، اتھو تک کہ صحافتی میدان وچ بھی ہندکو زبان تے ثقافت تے شہر پشور دے حسین منظر نامے تے تاریخ نوں بھی آپ نے ہندکو اخبار ”پرچول“ دے ذریعے بڑھاوا دتا۔ الغرض اُناں نے ہر طراں ہندکو زبان و ادب دی ترویج و اشاعت واسطے ہر سطح تے ہر صنف وچ کم کر کے دکھا دتا۔ اُناں دی اے پُر خلوص تے انتھک محنت انشاء اللہ نویں نسل تے نویں لکھاریاں و سے مشعل راہ ثابت ہوئی۔

”حق اللہو“ اِچ پاکستان تے خصوصاً پشور دے حوالے نال سیاسی، ثقافتی، نفسیاتی تے سماجی روایات تے تاریخ خود ای بول رئی اے۔ تے کہانزی جتہ جتہ اگے ودھ کے قاری نوں کہانزی تے اُوسدے بیایے دے توسط نال سماجی تے ثقافتی پس منظر سی قاری نوں آگاہی دیندی رہندی اے۔ ناول نگار نے ناول دے بیایے وچ جدت پیدا کر دے ہوئے نال نال کہانزی دے تسلسل نوں بھی ٹٹنے نی دتا تے سب سی خوبصورت تے ماہرانہ وصف اس ناول دا اے وے کہ گہل محرم دے مذہبی تہوار سی شروع ہوئی اے تے سب حالات و واقعات سمیٹ دے ہوئے آپڑے آخری باب وچ محرم دے تہوار تے ای تکمیل پذیر ہوئی اے۔ تے ہک خاص ٹائم فریم دا دکھش منظر نامہ سامنے آ گیا وے تے ناول نگاری دے سارے ادبی تقاضے بھی پورے ہو گئے وں۔

میرے خیال وچ ایہہ ناول ہندکو ادب وچ ہک شاندار اضافہ وے۔ تے میں دُعا گوواں کہ گندھارا ہندکو بورڈ تے اکیڈمی دے توسط نال ایہہ کتاب منظر عام تے آسی تا پسند بھی کیجا جاسی تے گندھارا ہندکو اکیڈمی دے ارباب بست و کشاد خصوصاً ضیاء الدین صیب دی ہندکو زبان نال محبت تے لگن دی بھی قارئین تعریف کیتے بغیر نہ رہ سک سُن۔

اقبال سکندر

سابق ڈائریکٹر جنرل

وزارت اطلاعات اسلام آباد